

Dålig stämning

Av Anders Fredriksson, artikel i Axess Magasin, skriven 180820

I fem år har Brasilien skakats av en ekonomisk och politisk kris. Inför presidentvalet präglas situationen av uppgivenhet och osäkerhet, skriver Anders Fredriksson.

Det första årtiondet på 2000-talet kännetecknades av optimism i Brasilien. Landet såg ut att, inom en överskådlig framtid, kunna ta steget från utvecklingsland till höginkomstland. Tillväxten var den högsta på 30 år. Sociala program, såsom inkomsttransfereringar till de fattigaste, breddades och hjälpte upp mot 40 miljoner människor till en högre levnadsstandard. Dessa förändringar symboliserade en ny era, i det traditionellt ojämlika landet. Visserligen fanns ett visst missnöje – det hävdades att de sociala insatserna var verkningslösa och att få saker hade förändrats på djupet – men majoriteten uppfattade att man var på rätt väg. Presidenterna Luiz Inácio ”Lula” da Silva (vald 2002) och efterträdaren Dilma Rousseff (vald 2010), båda från Arbetarpartiet (Partido dos Trabalhadores - PT), var populära. Varken finanskrisen eller en röstköpskandal i kongressen ändrade på detta.

Men tecken på att allt inte stod rätt till började visa sig. ”Negativa utsikter för Brasilien” var titeln på en uppmärksammas artikel i tidskriften *Foreign Affairs*, i april 2012, som träffade rätt i analysen: uppgången hade till stor del byggts på höga råvarupriser och privat konsumtion, istället för investeringar och produktivitetssökningar. När det ”gyllene ögonblicket” var över och bland annat Kinas efterfrågan på råvaror minskade, bidrog detta till en nedgång i statsintäkterna. Utgifterna växte däremot snabbt, vilket skulle få många följd effekter. PT hade dock ett stort förtroendekapital. Trots 2013 års protester och tydliga nedgångssignaler, lyckades man, bland annat med hjälp av statliga program och subsidier, förmedla en bild av att läget var under kontroll, samt mobilisera sina väljare. Dilma Rousseff omvaldes 2014 med knapp majoritet.

Därefter har det mesta förändrats. En korruptionsskandal i oljebolaget Petrobras har, efter fyra års utredning, lett till ett stort antal dömda affärsmän, mellanhänder och politiker. Upp till 40 miljarder Real (95 miljarder kronor) förskingrades under en tioårsperiod. En kartell av infrastrukturbolag ”vann” upphandlingar med Petrobras, till överpris. En andel av kontraktvärdena slussades tillbaka, via Petrobras politiskt tillsatta direktörer, till den styrande koalitionen av partier, bland annat PT och MDB, ”Brasiliens demokratiska rörelse”. Lula är fängslad, dömd till ett 12-årigt straff för att ha mottagit en lyxlägenhet för att gynna ett byggbolag (en liten affär i sammanhanget). Ledande kongressledamöter är inblandade, liksom oppositionen. Nya utredningar har tillkommit på nationell, delstatlig och kommunal nivå. Vidare bidrog den ekonomiska nedgången, som innebar ett tapp i BNP per capita med 9 procent, till den politiska kris som ledde till att Rousseff avsattes. Riksrätten handlade formellt om manipulation av statsfinanserna, men hade politiska förtecken. Vicepresident Michel Temer från MDB tog vid, men anklagades själv för korruption under 2017, och har sedan inte kunnat gå vidare med reformer.

Allt detta ger en bakgrund till läget inför valet. Diskussionen borde handla om reformer och om hur man ska ta sig ur sig krisen, men präglas istället av uppgivenhet och osäkerhet.

Man kan använda flera perspektiv för att ytterligare förstå utvecklingen. Ett handlar om Lulas roll. Lula är inte bara en före detta president, utan också en myt. På vänsterkanten är den berättelsen om ett mer jämlikt samhälle, där fattiga och rika har samma möjligheter. Tiden efter 2002 representerar en period där Brasilien, för första gången, haft möjlighet att välja och under fyra val också röstat fram presidenter som representerar den folkliga majoriteten. Den intima kopplingen mellan berättelsen och Lulas person förklarar varför denne, trots fängelsedom, är PTs presidentkandidat. På högerkanten ser istället många Lula som ledaren för en i arbetarretorik förklädd rörelse som vill ha makten, inte för att hjälpa de fattiga, utan för att fullända en under lång tid utvecklad politisk korruption, för egen vinning. Inkomsttransfereringarna till den fattigaste fjärdedelen av befolkningen ses då som ett verktyg som säkrar denna makt, utan syfte att skapa förändring. De flesta brasilianare har en åsikt någonstans mellan dessa ytterligheter. Faktum är att Lula och PT, parallellt med verklig förändring, skickligt och under lång tid byggde bilden av sig själva som de sanna fattigdomsbekämparna, för att sedan visa brist på självvranssakan under korruptionsaffärerna, vilket bidragit till att glorien hamnat på sned.

Ett annat perspektiv som förklarar stämningen är korruptionströtthet. Att korruption fanns var välkänt, men Petrobrasaffären avslöjade dess vidd. Byggföretaget Odebrecht, vid tiden Brasiliens största, samarbetade med utredarna och avslöjade detaljer kring ett hundratal inblandade politiker. Odebrecht hade både en dedikerad avdelning för mutbetalningar och Excelark med detaljer. De "exporterade" också affärsmodellen och exempelvis utreds nu de fyra senaste peruanska presidenterna. I Brasilien har polisen hittat 150 miljoner kronor i kontanter i en lägenhet, guvernörsfrun i Rio köpte smycken för 20 miljoner kronor och kongressledaren Eduardo Cunha sågs dagligen på TV under 2016 med fantasirika historier om hur hans i Schweiz undagömda 20 miljoner dollar hade förtjänats. Den blottlagda korruptionen och det faktum att i praktiken samtliga partier tycks inblandade har förstärkt den utbredda misstron. Detta förklarar exempelvis varför det Socialdemokratiska partiet (PSDB), traditionell antagonist till PT och med presidentposten 1994-2002, hittills inte sett sin kandidat Geraldo Alckmin nå framgångar.

Relaterat finns ett stort missnöje med det politiska systemet. Presidenten är beroende av kongressen, den kanske mest korrupta av Brasiliens politiska institutioner. Ledamöterna representerar främst lokala intressen, eller särintressen såsom storjordbruket. Oavsett ideologi, måste presidenten förhandla med dessa grupper. Dilma Rousseff hade inte den fingerfärdigheten, vilket bidrog till hennes fall. Även om steg mot en politisk reform tagits, skall lagstiftning som verkligen skulle kunna förändra status quo beslutas av samma kongress, vilket inte ligger i dess intresse. President Temers parti, MDB, anses allmänt vara det parti som fulländat privilegiejakten, och kort efter tillträdet startade nya utredningar.

Rättssystemet är också under diskussion. Även om domstolarna åtnjuter relativt högt förtroende och juridiska innovationer varit avgörande i utredningarna (exv. uppgörelseinstitutet - "plea bargains"), finns en stor osäkerhet. Frågan om huruvida

anklagade skall fängslas efter dom i lägre instans (exempelvis Lulas fall) splittrar Högsta domstolen. Detta är av central betydelse i ett land med ibland decennielånga processer, där resursstarka individer åtnjuter en de facto straffrihet genom att överklaga tills brotten är preskriberade. Högsta domstolen ser också ut att delvis ha politiserats. Det är vanligt att vissa ledamöter enskilt bestämmer, istället för med kollegialt samtycke, att exempelvis dömda politiker skall sitta i husarrest, och inte i fängelse. En oro finns att utredningarna urvattnas, liknande Italiens "Mani Pulite"-process på 1990-talet, och att de ansvariga snart är frisläppta.

Sammantaget förklarar ovanstående flera av de fenomen som nu observeras, exempelvis att Lula är kandidat – han kan ju komma att släppas. Detta jobbar PT för och är därför i dagsläget inte med i valdebatterna och den tilltänkte "vicen" Fernando Haddad ligger ännu lågt. Vidare att Jair Bolsonaro, en kontroversiell kongressledamot med anti-etablissemangsretorik och som försvarat både den tidigare militärdiktaturen och tortyr, leder opinionsundersökningarna; att nuvarande finansminister och kongressledare bara får någon procent vardera, liksom den en gång framgångsrike guvernören Ciro Gomes; samt att många avser att rösta blankt. Samtidigt har inte kandidater som kanske kan anses stå utanför systemet, som tidigare miljöministern Marina Silva, gått framåt. Diskussionen om den ekonomiska krisen står inte högt på agendan, trots 13 miljoner arbetslösa och en svårreformerad offentlig sektor vars kostnader slagit i taket. Oavsett person, behöver nästa president genomföra omfattande reformer och åtstramningar.

Som motvikt kan hävdas att väljarna bestämmer sig sent och att valapparaten inte är igång än. En viktig grupp kongressledamöter ställde sig nyligen bakom PSDBs kandidat Alckmin, vilket ger denne möjlighet att mobilisera väljare i hela landet. Alckmin, tidigare guvernör i den folkrikaste delstaten São Paulo, skulle kanske få igenom en reformagenda. Enligt det förda resonemanget skulle denna då innehålla en dos av det som gynnar gemene man, och en kanske större andel reformer, offentliga program och politiska tillsättningar, som framförallt säkerställer koalitionen som leder landet.